

WIKTORIA SARACYN

Uniwersytet Warszawski

‘GESTA SENATUS ROMANI DE THEODOSIANO
PUBLICANDO’ – PRZEKŁAD PROTOKOŁU OPATRZONY
KOMENTARZEM HISTORYCZNO-PRAWNYM*

*GESTA SENATUS ROMANI DE
THEODOSIANO PUBLICANDO:*
TEKST ŁACIŃSKI¹

*GESTA SENATUS ROMANI DE
THEODOSIANO PUBLICANDO:*
PRZEKŁAD

[1] Domino [nostro] Flavio Theodosio Aug(usto) [XVI] et Anicio Achillio Glabrione Fausto v. c. consulibus Anicius Achilius Glabrio Faustus v. c. et inl(ustris), tertio expraefecto urbi, praefectus praetorio et consul ordinarius in domo sua, quae est ad Palmam;

[1] Za konsulatu [naszego] Pana Boskiego Flaviusa Theodosiusa [po raz szesnasty] i Aniciusa Achilliusa Glabrio Faustusa, przesławnego męża, Anicius Achillius Glabrio Faustus, mąż przesławny i wspaniały, trzykrotny prefekt miasta, prefekt pretorianów

---

* Niniejsze opracowanie powstało na podstawie pracy dyplomowej obronionej przeze mnie 4 lipca 2022 r. w Instytucie Filologii Klasycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Z tego miejsca chciałabym podziękować mojej promotorce, dr Marzenie Wojtczak (WPiA UW), recenzentowi, dr. Maciejowi Staniszewskiemu (IFK UW), oraz dr. hab. Jakubowi Urbanikowi, prof. ucz. (WPiA UW) za wszystkie cenne uwagi i wskazówki, które pomogły mi dopracować tekst i opublikować go w obecnym kształcie.

¹ Tekst łaciński protokołu wykorzystany w tej pracy pochodzi z wydania krytycznego Kodeksu Teodozjańskiego, TH. MOMMSEN, P.M. MEYER, P. KRÜGER, *Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges Novellae at Theodosianum Pertinentes*, Berolini 1905, s. 1-4.

F(lavius) Paulus v. c. et inl(ustris) urbis praefectus; Iunius Pomponius Publicanus vir spectabilis vicarius urbis aeternae; proceres amplissimusque ordo senatus dum convenisset habuissentque inter se aliquamdiu tractatum, ibi ingressis ex praecepto Anastasio et Martino constitutionariis Anicius Achillius Glabrio Faustus v. c. et inl(ustris), tertio expraefecto urbi, praefectus praetorio et consul ordinarius dixit:

[2] Aeternorum principum felicitas eo usque procedit augmento, ut ornamentis pacis instruat, quos bellorum sorte defendit. Proximo superiore anno cum felicissimam sacrarum omnium coniunctionem pro devotione comitarer, peractis feliciter nuptiis hanc quoque orbi suo sacratissimum principem dominus noster Theodosius adicere voluit dignitatem, ut in unum collectis legum praeceptionibus sequenda per orbe sedecim librorum compendio, quos sacratissimo suo nomine voluit consecrari, constitui iuberet. Quam rem aeternus princeps dominus noster Valentinianus devotione socii, affectu filii comprobavit.

[3] Adclamatum est: Nove diserte, vere diserte.

Anicius Achillius Glabrio Faustus v. c. et inl(ustris), tertio expraefecto urbi, p(raefectus) p(raetori)o et consul ordinarius dixit:

Vocatis igitur me et inl(ustri) viro illius temporis Orientis praefecto singulos codices sua nobis manu divina tradi iussit per orbem sui cum reverentia dirigendos, ita ut inter prima vestrae sublimitatis notioni provisionem suam sacratissimus princeps iuberet offerri iusserunt, amplitudo vestra relegi sibi iubeat, ut consultissimis aeternorum principum praeceptis consentanea devotione pareamus.

i konsul zwyczajny; Flawiusz Paulus przesławny i wspaniały mąż, prefekt miasta; Iunius Pomponius Publianus mąż czcigodny, wikariusz Wiecznego Miasta; mężowie szlachetni i wielce liczne grono senatu, zgromadzili w jego (Aniciusa) domu, który jest w Palmie¹, i przez jakiś czas rozprawiali między sobą. Wtedy to, gdy weszli tam, zgodnie z rozkazem *constitutionariis*², Anastasius i Martinus, Anicius Achillius Glabrio Faustus, mąż przesławny i wspaniały, trzykrotny prefekt miasta, prefekt pretorianów i konsul zwyczajny rzekł:

[2] Szczęście wiecznych princepsów rozrasta się aż do takiego stopnia, że ozdabia ornamentami pokoju tych, których broni od losu wojny. Ubiegłego roku, gdy aby dać wyraz mojemu oddaniu, uczestniczyłem w najszcześniejszej ze wszystkich świętych unii, towarzysząc w obrzędach, po szczęśliwie zawartych zaślubinach, także i swojemu światu chciał Najświętszy Princeps Pan nasz Theodosius dodać godności. W taki sposób nakazał, aby został uchwalony krążący po świecie zbiór XVI ksiąg złączonych w jedno przepisów prawa, który swoim imieniem chciał uświęcić. Rzeczą tę Wieczny Princeps Pan nasz Valentinianus z braterskim oddaniem i synowską miłością aprobował. Zawołano: Na nowo wyjaśnione, prawdziwie wyjaśnione!

[3] Anicius Achillius Glabrio Faustus, mąż przesławny i wspaniały, trzykrotny prefekt miasta, prefekt pretorianów i konsul zwyczajny, rzekł:

Wzawawszy przeto mnie i wspaniałego męża, który w owym czasie był prefektem Wschodu, nakazał dostarczyć nam z jego boskiej ręki pojedyncze kodeksy, aby mogły zostać z należytą czcią rozprowadzone po jego świecie. Tak, jak [to] przed zamysłem Waszej Wysokości³ w przezorności swojej nakazał wydać najświętszy princeps. Do ręki został przyjęty kodeks podyktowany edyktem obydwu princepsów.

Są obecni *constitutionarii*: jeżeli podoba się to Waszej Wysokości⁴, te same prawa, co do których to samo rozkazali, aby się stało, niech Wasza Wspaniałość⁵ nakaze sobie ponownie odczytać, abyśmy z nieustającą pobożnością przestrzegali przepisów najznamienitszych, wiecznych princepsów.

---

¹ Posiadłość przewodniczącego obrad senatu, Aniciusa Achilliusa Glabrio Faustusa.

² *Constitutionarius* – urzędnik cesarski, do którego zakresu obowiązków należało sporządzanie kopii kodeksów; zob. E. WIPSYZKA, *Źródła normatywne świeckie*, [w:] *'Vademecum' historia starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo z czasów późnego antyku*, III, red. E. WIPSYZKA, Warszawa 1999, s. 592; por. *Constitutio de constitutionariis*, C. Th.

³ *Vestra sublimitas*: tytuł cesarski.

⁴ *Vestra sublimitas*: tytuł cesarski.

⁵ *Amplitudo vestra*: tytuł cesarski.

Adclamatum est: Aequum est, placet, placet.

[4] Anicius Achillius Glabrio Faustus v. c. et inl tertio expraefecto urbi, praefectus (praetori)o et consul ordinarius legit ex codice Theodosiano, libro primo, sub titulo „de constitutionibus principum et edictis”:

DD. NN. Impp. Theodo(sius) et Valentinianus AA. ad senatum. Ad similitudinem Graegoriani atque Hermogeniani codicis colligi constitutiones decernimus, quas Constantinus inclitus et post eum divi principes nos que tulimus edictorum viribus aut sacra generalitate subnixas. Et primum tituli, quae negotiorum sunt certa vocabula, separandi ita sunt, ut, si capitulis diversis expressis ad plures titulo constitutio una pertineat, quod ubique aptum est, collocetur; dein, quod in utramque dici partem faciet varietas, lectionum probetur ordine, non solum reputatis consilibus et tempore quaesito imperii, sed ipsius etiam compositione operis validora esse, quae sunt posteriora, monstrante, post haec ut constitutionum ipsa etiam verba, quae ad remi pertinent, reserventur, praetermissis illis, quae sancienda rei non ex ipsa necessitate adjunct sunt. Sed cum simplicius iustusque sit praetermissis eis, quas posteriores infirmant, explicari solas, quas valere conveniet, huic quidem codicem et priores diligentioribus compositos cognoscamus, quorum scholasticae intentioni tribuitur nosse etiam illa, quae mandata silentio in desuetudinem abierunt, pro sui tantum temporis negotiis valitura. Ex his autem tribus codicibus, et per singulos titulos cohaerentibus prudentium tractatibus et responsis, eorundem opera, qui tertium ordinabunt, noster erit alius, qui nullum errorem, nullas patietur ambages, qui nostro nomine nuncupatus sequenda omnibus vitandaque monstrabit. Ad tanti consummationem operis et contexendos codices- quorum primus, omni generalium constitutionum diversitate collecta nullaque extra se, quam iam proferri liceat, praetermissa, inanem verborum copiam recusabit; alter omni iuris diversitate exclusa magisterium vitae suscipiet deligendi viri sunt singularis fidei, limatioris ingenii, qui, cum primum codicem nostrae scientiae et publicae auctoritati obtulerint, adgredientur salium, donec dignus editione fuerit, pertractandum. Electos vestra amplitudo cognoscat:

Zawołano: Jest to słuszne. Podoba się, podoba się!

[4] Anicius Achillius Glabrio Faustus, mąż przesławny i wspaniały trzykrotny prefekt miasta, prefekt pretorianów i konsul zwyczajny odczytał z tytułu „O konstytucjach princepsów i edyktach” z księgi pierwszej Kodeksu Teodozjańskiego:

Panowie nasi, Cesarze Boscy Theodosius i Valentinianus do Senatu.

Na podobieństwo kodeksów Gregoriańskiego i Hermogeniańskiego zdecydowaliśmy, aby zostały zebrane razem konstytucje, które Konstantyn przesławny, a po nim boscy princepsi i my wznieśliśmy mocą edyktów lub [te] oparte na świętej powszechności. I po pierwsze, tytuły, które w sposób precyzyjny opisują pewne sprawy, należy rozdzielić w taki sposób, że jeżeli po wyróżnieniu poszczególnych rozdziałów jakaś jedna konstytucja będzie dotyczyła wielu tytułów, powinna ona zostać umieszczona tam, gdzie będzie to odpowiednie. Następnie, jeżeli jakaś kwestia będzie się różniła w którejś (kolejnej) części, niech zostanie ona oceniona na podstawie kolejności. Nie tylko na podstawie wyliczenia konsulów i czasu urzędowania, lecz również w ten sposób, żeby było ważniejsze na podstawie samej kompozycji dzieła to, co zostało umieszczone później. Wreszcie, same słowa konstytucji, które danej sprawy dotyczą, niech zostaną zachowane z pominięciem jednakże tych fragmentów, które zostały dodane nie z samej konieczności. Jakkolwiek jednak prostsze i bardziej słuszne było pominięcie tych, które są podstawą późniejszych, a żeby przedstawione zostały jedynie te, które godzi się uznawać za obowiązujące. Należy jednak zauważyć, że ten oto kodeks i wcześniejsze, ułożone były dla staranniejszych (mężów), których naukowemu zacięciu przypisuje się potrzebę znajomości także i tych (praw), których nakazy w ciszy popadły w odwyknięcie, jako że wszystkie one miały być ważne dla spraw z ich czasów. Z tych oto trzech kodeksów oraz odpowiadających poszczególnym tytułom odpowiedzi i traktatów uczonych owo dzieło, które zarządzono przygotować jako trzecie, będzie dla nas kolejnym, które nie popadnie w żadne błędy ani żadne nieścisłości, które naszym imieniem nazwane pokaże wszystkim, czego należy przestrzegać, a czego należy się wystrzegać. Dla nadania mocy prawnej dziełu i uzupełnienia kodeksów – pierwszy z nich, zebrawszy rozmaitość ogólnych konstytucji, nie wykluczy niczego, co można podnosić (w sądzie), a odrzuci nieistotny nadmiar słów.

Drugi, wykluczwszy wszelkie rozbieżności w prawie, uchwyci władzę nad życiem. Mężowie, którzy będą powołani, odznaczają się szczególną wiarą i poprawnością umysłu. Oni to, gdy wydano pierwszy kodeks za naszą wiedzą i władzą publiczną, przedsięwzięli to i dokładnie się tym zajęli, dokąd (kodeks)

Antiochum virum in(ustrem) exquestore et praefecto elegimus; Antiochum virum in(ustrem) quaestorem sacri palatii; Theodorum virum spectabilem comitem et magistrum memoriae; Eudicium et Eusebium viros spectabiles magistros scriniorum; Iohannem vir(um) spectabilem excomite nostri sacrarii; Comazontem atque Eubulum viros spectabiles exmagistris scriniorum, et Apellem virum disertissimum scholasticum. Hos a nostra perennitate electos eruditissimum quemque adhibuituros esse confidimus, ut communi studio vitae ratione deprehensa iura excludantur fallacia. In futurum autem, si quid promulgari placuerit, ita in coniunctissimi parte alia valebit imperii, ut non fide dubia nec privata adsertione nitatur; sed ex qua parte fuerit constitutum, cum sacris transmittatur adfatibus in alterius quoque recipiendum scriniis et cum edictorum sollemnitate vulgandum. Missum enim suscipi et indubitanter optinere conveniet, emendandi vel revocandi potestate nostrae clementiae reservata. Declarari autem invicem oportebit nec admittenda aliter, et cetera.

nie był odpowiednio godny wydania. Niech Wasza Dostojność⁶ pozna wybranych: wybraliśmy Antiocha, wspaniałego męża, byłego kwestora i prefekta; Antiocha, wspaniałego męża, kwestora *sacri palatii*⁷; Theodora, męża dostojnego, urzędnika i kierownika kancelarii cesarskiej; Eudiciusa i Eusebiosa, mężów dostojnych i naczelników biura cesarskiego; Johannesesa, męża dostojnego, dawnego urzędnika naszego pałacu; Comazonta i Eubulosa, mężów dostojnych, byłych naczelników biura cesarskiego, i Apellusa, męża niezwykle uczonego. Ufamy, że ci wybrani przez Naszą Wieczność⁸ spośród najbardziej uczonych wykorzystają kogoś, aby dzięki [ich] wspólnemu doświadczeniu życiowemu wykluczono z praw błędy, za sprawą dostrzeżenia ich przyczyny. W przyszłości natomiast, jeśli miałyby zostać uchwalone coś, co nie będzie budziło wątpliwości pod względem wiarygodności ani opierało się na prywatnym twierdzeniu, będzie miało taką moc obowiązującą w innej części wielce zjednoczonego imperium. Z części, w której zostanie uchwalone, będzie wraz ze świętymi listami cesarskimi dostarczone także i do drugiej części (imperium), żeby zostało dostarczone do archiwów i z doniosłością właściwą dla edyktów podane do publicznej wiadomości. Posłane godzi się przyjąć i bez wątpienia utrzymać, zachowawszy moc poprawiania czy odwoływania (praw) dla Naszej Mądrości⁹. Należałoby zatem (prawa) obwieszczać wzajemnie i nie dopuszczać w żaden inny sposób.

---

⁶ *Vestra amplitudo*: tytuł cesarski.

⁷ *Quaestor sacri palatii* to nazwa własna urzędnika biorącego udział w procesie legislacyjnym, do którego należała ostateczna redakcja tekstu prawnego; zob. J. GAUDEMET, *Institutions de l'antiquité*⁶⁵, Paris 1967, s. 733; E. WIPSZYCKA, *Źródła normatywne świeckie...*, s. 589.

⁸ *Nostra perennitate*: tytuł cesarski.

⁹ *Nostra clementia*: tytuł cesarski.

[dat(a) VII K(alendis) April(is) Constantinopoli Florentio et Dionysio
Conss.]

[5] Adclamatum est: Augusti Augustorum, maximi Augustorum.
Dictum VIII.

Deus vos nobis dedit, deus vos nobis servet. Dictum XXVII.

Romani imperatores et pii felices, multis annis imperetis. Dictum
XXII.

Bono generis humani, bono senatus, bono rei publicae, bono omnium.
Dictum XXIII.

Spes in vobis, salus in nobis. Dictum XXVI.

Ut vivere delectet Augustos nostros semper. Dictum XXII.

Orbe placato praesentes triumphetis. Dictum XXIII.

Haec sunt vota senatus, haec sunt vota populi Romani. Dictum X.

Liberis cariores, parentibus cariores. Dictum XVI.

Extinctores delatorum, extinctores calumniarum. Dictum XXVIII.

Per vos honores, per vos patrimonia, per vos omnia. Dictum XXVIII.

Per vos arma, per vos iura. Dictum XX.

Dispositioni vestrae gratias agimus. Dictum XXIII.

Constitutionum ambiguum removistis. Dictum XXIII.

Pii imperatores sic consulunt. Dictum XXVI.

Causis consulitis, quieti consulitis. Dictum XXV.

Plures codices fiant habendi officiis. Dictum X. In scriniis publicis
sub signaculis habeantur. Dictum XX.

Ne interpolentur constituta, plures codices fiant. Dictum XXV.

Ne constituta interpolentur, omnes codices litteris conscribantur.
Dictum XVIII.

Huic codici, qui faciendus a constitutionariis, notae iuris non adscri-
bantur. Dictum XII.

Codices in scriniis habendi sumptu publico fiant, rogamus. Dictum
XVI.

Fauste, aveas. Dictum XVII.

Bis consulem te. Dictum XV.

Omnia explicas, neminem laedis. Dictum XIII.

Codices conscripti ad provincias dirigantur. [Dictum] XI

Wydano VII dnia przed kalendami kwietniowymi w Konstantynopolu, za konsulatu Florentiusa i Dionysiusa.

[5] Wykrzyknięto: Auguści Augustów, najwięksi z Augustów! Wypowiedziano 8 (razy)¹⁰.

Bóg cię nam dał, niech Bóg cię dla nas zachowa! Wypowiedziano 27 (razy).

Obyście rządźli wiele lat jako rzymscy władcy, pobożni i szczęśliwi! Wypowiedziano 22 (razy). Dla dobra rodzaju ludzkiego, dla dobra senatu, dla dobra republiki, dla dobra wszystkich! Wypowiedziano 24 (razy).

W was nadzieja na nasze dobro! Wypowiedziano 26 (razy).

Oby naszym Augustom podobało się żyć wiecznie! Wypowiedziano 22 (razy).

Zatriumfujecie obecni, przyniósłszy pokój dla świata! Wypowiedziano 24 (razy).

To są głosy senatu, to są głosy ludu rzymskiego! Wypowiedziano 10 (razy).

Cenniejsi od dzieci, cenniejsi od rodziców! Wypowiedziano 16 (razy).

Niech przepadną oskarżyciele, niech przepadną fałszywe oskarżenia! Wypowiedziano 28 (razy). Przez was zaszczyty, przez was majątki, przez was wszystko! Wypowiedziano 28 (razy).

Przez was wojska, przez was prawa! Wypowiedziano 20 (razy).

Dziękujemy za wasze rozkazy! Wypowiedziano 23 (razy).

Usunęliście niejasności w konstytucjach! Wypowiedziano 23 (razy).

Pobożni władcy niech tak zarządzają! Wypowiedziano 26 (razy).

Macie pieczę nad powództwami, macie pieczę nad pokojem! Wypowiedziano 23 (razy).

Niech będą tworzone liczne kopie kodeksów, aby je mieli urzędnicy! Wypowiedziano 10 (razy). Niech będą trzymane pod pieczęciami w publicznych archiwach! Wypowiedziano 20 (razy).

Niech nie będą zmieniane ustanowione [prawa], niech będą tworzone kolejne kopie kodeksu! Wypowiedziano 25 (razy).

---

¹⁰ Przyjmuje się, że wartość liczbową przypisana każdej z akklamacji odpowiada liczbie powtórzeń teże przez senatorów podczas posiedzenia. Teza ta znajduje potwierdzenie w praktyce podobnych, jeżeli chodzi o charakter, zgromadzeń, późnoantycznych. Podczas synodów i soborów akklamacje były wypowiedziane przez wszystkich zgromadzonych, a co za tym idzie, wartość liczbową przypisaną poszczególnym zwrotom nie mogła wskazywać liczby wypowiadających je osób, musiała więc wskazywać liczbę powtórzeń. Por. L. ATZERI, *op. cit.*, s. 154-155.

Tantium beneficiorum dignus perlator. Dictum X. Paule, aveas.
Dictum XII.

Consulem te. Dictum XI.

Ut in scriniis publicis habeantur, rogamus. Dictum XV.

Ad curam pertineat praefecturae. Dictum XII.

Singuli praefecti signacula sua adhibeant. Dictum XV.

In officiis suis singulos codices habeant. Dictum XII.

Ut ad preces nullae leges promulgentur, rogamus. Dictum XXI.

Aeti, aveas. Dictum XV.

Ter consulem te. Dictum XIII.

Excubiis tuis salvi et securi sumus. Dictum XII.

Excubiis tuis, laboribus tuis. Dictum XV.

Fauste, aveas. Dictum XIII.

Bis consulem te. Dictum X. Desideria senatus ut suggeras, rogamus.
Dictum XX.

Conservator legum, conservator decretorum. Dictum XVI.

His subreptionibus possessorum ius omne confuditur. Dictum XVII.

Niech ustanowione prawa nie będą zmieniane, niech wszystkie kopie kodeksu będą opatrzone listami! Wypowiedziano 18 (razy).

Niech w kopiach kodeksów, tworzonych przez *consitutionariis*, nie będą dodawane do praw dopiski! Wypowiedziano 12 (razy).

Prosimy, niech kopie kodeksu, które mają być przechowywane w archiwach, były (opłacone) z budżetu publicznego! Wypowiedziano 16 (razy).

Bądź pozdrowiony Faustusie! Wypowiedziano 17 (razy).

Ponownie na konsula! Wypowiedziano 15 (razy).

Wszystko wyjaśniasz, nikomu nie szkodzisz! Wypowiedziano 13 (razy).

Niech podpisane kopie kodeksu zostaną wysłane na prowincje! Wypowiedziano 11 (razy).

Godzien tych wszystkich zaszczytów posłaniec! Wypowiedziano 10 (razy).

Bądź pozdrowiony Paulusie! Wypowiedziano 12 (razy).

Na konsula! Wypowiedziano 11 (razy).

Prosimy, niech będą przechowywane w publicznych archiwach! Wypowiedziano 15 (razy).

Niech należy to do troski prefektury! Wypowiedziano 12 (razy).

Niech każdy z prefektów obejmie swoją pieczęć! Wypowiedziano 15 (razy).

Niech w każdej kancelarii mają swoje kodeksy! Wypowiedziano 12 (razy).

Niech żadne prawa nie będą uchwalane na prośbę! Wypowiedziano 21 (razy).

Bądź pozdrowiony Aetiusie! Wypowiedziano 15 (razy).

Po raz trzeci na konsula! Wypowiedziano 13 (razy).

Dzięki twojemu czuwaniu jesteśmy zdrowi i bezpieczni! Wypowiedziano 12 (razy).

Dzięki twojemu czuwaniu, dzięki twoim wysiłkom! Wypowiedziano 15 (razy).

Bądź pozdrowiony Faustusie! Wypowiedziano 13 (razy).

Powtórnie na konsula! Wypowiedziano 10 (razy).

Prosimy, abys przekazał żądania Senatowi! Wypowiedziano 20 (razy).

Strażnik praw, strażnik dekretów! Wypowiedziano 16 (razy).

Z powodu tych oszustw wszelkie prawa posiadaczy zostały przemieszane! Wypowiedziano 17 (razy).

[6] Anicius Achillius Glabrio Faustus v. c. et inl., tertio expraefecto urbi, praefectus p(raetori)o et consul ord(inarius) d(ixit): Quae lecia sunt sui cum veneratione, gestis adhaerebunt et addentur. Hanc quoque partem inter beneficia aeternorum principum numero, quod per me magnitudini vestrae ea, quae pro legibus suis statuere dignati sunt, intimarunt.

Adclamatum est: Fauste, aveas. Dictum XVI.

Bis te consulem. Dictum X. Consuli oraculi. Dictum XIII.

[7] Anicius Achillius Glabrio Faustus v. c. et inl., tertio expraefecto urbi, praefectus p(raetori)o et consul ord(inarius) d(ixit): Erit nunc meae diligentiae secundum dominorum praecepta et desideria culminis vestri, ut hic codex fide spectabilis viri Veroniciani, quem amplitudinis vestrae mecum consensus elegit, nec non et fide Anastasii et Martini constitutionariorum, quos iam dudum huic officio inservire praeter culpam probamus, per tria corpora transcribatur, ut hoc quem detuli in officio praetoriani apicis remanente paris fidei viri magnifici praefecti urbi scrinia alterum teneant, tertium vero constitutionarii sua fide et periculo apud se edendum populis retinere iubeantur, ita ut nisi a constitutionariis ex hoc corpore eorundem manu conscripta exemplaria non edantur. Si quidem erit meae diligentiae etiam illam tractare partem, ut conscriptus per hos alius codex ad Africam provinciae pari devotione dirigatur, ut illic quoque paris fidei forma servetur.

Adclamatum est: Fauste aveas. Dictum XVI.

Bis Consulem te. Dictum XV.

Omnium virtutum viro. Dictum X.

[6] Anicius Achilius Glabrio Fastus mąż przesławny i wspaniały, trzykrotny prefekt miasta, prefekt pretorianów i konsul zwyczajny rzekł: To wszystko, co zostało odczytane z należąną czcią, niech przynależy do protokołu i zostanie do niego dołączone. Zaliczam również i tę część pomiędzy zasługi wiecznych princepsów, skoro przeze mnie dla Waszej Wysokości¹¹ to, co dostąpiło zaszczytu bycia ustanowionym jako prawa, ogłosili.

Wykrzyknięto: Bądź pozdrowiony, Faustusie! Wypowiedziano 16 (razy).

Ponownie na konsula! Wypowiedziano 10 (razy).

Konsulowi wyroczni! Wypowiedziano 13 (razy).

[7] Anicius Achilius Glabrio Fastus mąż przesławny i wspaniały, trzykrotny prefekt miasta, prefekt pretorianów i konsul zwyczajny rzekł: Teraz do mojej troski będzie należało to, aby ten kodeks, zgodnie z przykazaniami panów i życzeniami Waszej Wysokości¹², powierzony dostojnemu mężowi Veronicianusowi, którego zgodnie razem z Waszą Dostojnością¹³ wybraliśmy, nie bez udziału Anastasiusa i Martinusa *constitutionariorum*, o których przekonaliśmy się jak dotąd, że sprawowali ten urząd bez najmniejszej skazy, został w trzy egzemplarze przepisany. Wtedy to, podczas gdy ten egzemplarz, który tu wzniosłem, pozostanie w archiwum pretorskim. Drugą kopię niech otrzyma biuro męża wielkiej wiary, wspaniałego prefekta miasta. Trzecią zaś *constitutionarii* niech przyrzekną na swą wiarę i na własne ryzyko w swoim zakresie wydać i rozdystrybuować wśród ludu tak, aby nie wydano żadnej kopii, która nie byłaby na podstawie tego egzemplarza sporządzona i podpisana przez *constitutionariis* ich własną ręką. Jeśli zaś należy do mojej troski także tę część uregulować, niech podpisany przez nich kodeks został skierowany do Afryki, prowincji wielkiej wiary, aby także i tam z wielką wiarą go przestrzegano.

Wykrzyknięto: Bądź pozdrowiony, Faustusie! Wypowiedziano 16 (razy).

Ponownie na konsula! Wypowiedziano 15 (razy).

Wszelkich cnót mężowi! Wypowiedziano 10 (razy).

---

¹¹ *Vestra magnitudo*: tytuł cesarski.

¹² *Culmen vestra*: tytuł cesarski.

¹³ *Vestra amplitudo*: tytuł cesarski.

KOMENTARZ HISTORYCZNO-PRAWNY

I. OKOLICZNOŚCI POWSTANIA DOKUMENTU

Szczegółowa analiza tła historycznego towarzyszącego przeprowadzeniu nadzwyczajnego posiedzenia rzymskiego senatu w roku 438 znacznie wykracza poza zakres omawianego tu zagadnienia. Próba naszkicowania kontekstu z perspektywy społeczno-historycznej mogłaby przysłonić główny problem podejmowany w niniejszym komentarzu, który skupia się przede wszystkim wokół charakteru prawnego dokumentu *Gesta Senatus Romani*, powstałego w konsekwencji przeprowadzonego w Rzymie posiedzenia. Mimo to, trudno okazać obojętność wobec pewnych wydarzeń, które niewątpliwie wywarły – niewykluczone, że bardzo istotny – wpływ na przebieg wspomnianego wyżej posiedzenia, a co z tego wynika, także i treść protokołu. Czasy współczesne przygotowaniu i promulgacji Kodeksu Teodozjańskiego obfitowały w wydarzenia o istotnym, zauważalnym z perspektywy wieków znacznie już późniejszych, znaczeniu zarówno historycznym, jak i społecznym. Wskazują na to nie tylko tłumacze i komentatorzy tekstu¹, lecz także badacze epoki².

Wobec wyczerpującego opisu wyżej wspomnianych okoliczności, zawartego w wymienionych tekstach, w niniejszym opracowaniu dość będzie zaprezentować jedynie niektóre przesłanki, wybrane ze zbioru wydarzeń przytoczonych *expressis verbis* w dokumencie. Postępując zgodnie z kolejnością kwestii podejmowanych podczas posiedzenia senatu, należałoby zająć się na początku zagadnieniem „najszcześniejszej ze wszystkich świętych unii”³. Chodzi oczywiście, co wynika zresztą z dalszej części wypowiedzi Faustusa, o uroczystość zaślubin. Konkretnie,

---

¹ Np. C. PHARR, *The Theodosian code and novels and the sirmondian constitutions. A translation with commentary, glossary, and bibliography*, New Jersey 1952, s. xvii-xxii.

² Np.: J.F. MATTHEWS, *Laying Down the Law. A study of the Theodosian Code*, New Heaven, London 2000, s. 1-9; G. MOUSOURAKIS, *The Historical and Institutional Context of Roman Law*, Hampshire 2003, s. 345-346; M. STACHURA, *Kodeks Teodozjusza – nowo odkrywane źródło historyczne*, «Przegląd Historyczny» 97.3/2006, s. 313. O kulisach samego powstawania Kodeksu T. HONORÉ, *Law in the Crisis of Empire 379-455 AD: The Theodosian Dynasty and its Quaestors*, Oxford 1998.

³ Paragraf 2, zdanie 2 tekstu protokołu przełożonego na język polski.

o uroczystość, podczas której węzłem małżeńskim połączyli się Valentinianus III oraz Licinia Eudoxia, córka Theodosiusa II. Okoliczność ta jest o tyle znamienna, że to właśnie po tych uroczystościach ślubnych Theodosius miał ogłosić wolę zaprezentowania światu swojego legislacyjnego osiągnięcia⁴. Wobec powyższego zdaje się, że kwestionowanie politycznego charakteru owych celebracji, a nawet i całego tego związku małżeńskiego byłoby przedsięwzięciem co najmniej trudnym.

Innym zagadnieniem, na które warto rzucić trochę światła, jest kwestia składu komisji kodyfikacyjnej. Wymaga to zrobienia chronologicznego kroku w tył, ponieważ interesujący pod tym kątem fragment protokołu pochodzi z zacytowanej tam konstytucji cesarskiej⁵, o której będzie tu jeszcze kilkakrotnie mowa. Uwagi wymaga szczególnie postać Antiocha, wymieniona przez cesarzy na początku składu komisji. Antioch był bowiem prefektem i konsulem w roku 431, kiedy odbywał się sobór w Efezie⁶. Honoré w swoim przekazie zaznacza, jako istotne, stosunkowo duże zaangażowanie polityczne Antiocha⁷ w bardzo zajmujące w tamtym okresie sprawy Kościoła⁸ (a właściwie na ten moment raczej kościołów)⁹. Znamienne wydaje się to, że właśnie takiej

---

⁴ J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 34.

⁵ C. Th. I. 5; więcej na ten temat: np. M. STACHURA, *op. cit.*, s. 312- 314.

⁶ T. HONORÉ, "Theodosius II: Towards the Code (408-437)", *Law in the Crisis of Empire 379-455 AD: The Theodosian Dynasty and its Quaestors*, Oxford 1998, s. 116.

⁷ *Ibidem*.

⁸ E. WIPSYZKA, *Jak ukształtowała się postać kościoła hierarchicznego w czasach późnej starożytności*, Rzeszów 2014, s. 10-14.

⁹ Bardzo dynamicznie rozwijająca się sytuacja polityczno-religijna była znamienna dla okresu od IV do pierwszej połowy VI w. Tematyka wpływu wielkich soborów powszechnych wykracza zdecydowanie poza zakres rozważań nad *Gesta Senatus*, należy jednak zasygnalizować, że stopniowy wzrost pozycji chrześcijaństwa i rozwój kościołów jako instytucji wywarł ogromny wpływ na kształt polityki cesarskiej, a także jej nośnika materialnego, czyli legislacji. Zob. np.: W. BOYD, *The ecclesiastical edicts of the Theodosian Code*, New York 1905; E. WIPSYZKA, *Jak ukształtowała się...*, s. 20; Y. MONNICKENDAM, *Late Antique Christian Law in the Eastern Empire. Toward a New Paradigm*, «Studies in Late Antiquity» 2018.

osobie została powierzona niemała część odpowiedzialności za finalny kształt legislacyjnego pomnika, jaki zamierzał postawić Theodosius¹⁰.

2. STRUKTURA PROTOKOŁU

Tekst protokołu składa się z siedmiu części, miejscami przeplatanych aklamacjami senatorskimi. I tak, idąc za podziałem zaproponowanym przez wydawcę tekstu łacińskiego¹¹, zgodnym zresztą z merytoryczną strukturą dokumentu, możemy wyróżnić następujące części obrad:

1. przedstawienie najważniejszych członków zgromadzenia;
2. rozpoczęcie posiedzenia przemówieniem Faustusa;
3. zaprezentowanie kodeksu;
4. odczytanie konstytucji ordynującej rozpoczęcie prac nad kodeksem¹²;
5. aklamacje senatorskie;
6. podsumowanie poprzedniej części posiedzenia przez Faustusa;
7. wydanie rozkazów dotyczących dalszych losów kodeksu na Zachodzie.

Anicius Achillius Glabrio Faustus, przedstawiony na samym początku tekstu jako gospodarz nadzwyczajnego posiedzenia senatu rzymskiego, jest zarazem jedyną osobą, która indywidualnie zabiera głos podczas tego zgromadzenia. Zgromadzenie otwiera jego krótkie przemówienie wygłoszone na cześć urzędujących cesarzy, przy czym nie uchodzi uwadze, że autor słów kładzie szczególny nacisk na pochwałę osoby Theodosiusa. Po tej części następuje przerywnik w postaci aklamacji senatorów, którzy wypowiadają swoje poparcie dla usłyszanych słów przewodniczącego posiedzenia. Następnie Faustus przechodzi do istoty sprawy, przedstawiając powstały z woli i inicjatywy cesarskiej, na terenie

---

¹⁰ Nie ulega wątpliwości, że całemu przedsięwzięciu mającemu na celu stworzenie, a co równie ważne – rozpropagowanie C.Th. przyświecała, poza walorami czysto juredycznymi, także chęć wypromowania osoby cesarza (cesarzy) wraz z całym aparatem państwowym; tak też W. WOŁODKIEWICZ, *Promulgacja Kodeksu Teodozjusza na posiedzeniu senatu miasta Rzymu*, «Palestra» 52.1-2/2006, s. 123. Trudno byłoby obronić pogląd głoszący, jakoby władza absolutna nie potrzebowała „koloryzować” swojego obrazu wśród opinii publicznej z samej tylko przyczyny, że ta ostatnia nie dysponowała realnymi narzędziami umożliwiającymi ingerencję w sytuację państwa.

¹¹ TH. MOMMSEN, P.M. MEYER, P. KRÜGER, *op. cit.*, s. 1-4.

¹² M. STACHURA, *op. cit.*, s. 312-314.

Cesarstwa Wschodniego, kodeks, którego przyjęcie i rozpowszechnienie na pozostałym terenie Imperium ma być przedmiotem dalszej części tych specyficznych obrad. Również i po tej części senatorowie wypowiadają swoją aprobatę dla słów Faustusa poprzez aklamację. Dalej następuje odczytanie konstytucji¹³, którą Theodosius i Valentinianus skierowali do Senatu, zarządzając tym samym rozpoczęcie prac nad przygotowaniem kodeksu, który czerpiąc z wzoru dotychczas powstałych zbiorów praw, tj. Kodeksu Gregoriańskiego i Kodeksu Hermogeniańskiego, ma stanowić pierwszą kompletną i publiczną kodyfikację¹⁴. Konstytucja opisuje dokładnie proces gromadzenia i włączania do mającego powstać zbioru praw wszystkich obowiązujących dotychczas konstytucji cesarskich, a także powołuje członków specjalnej komisji, *constitutionarii*, do których ma należeć przede wszystkim tworzenie oficjalnych kopii kodeksu, które zostaną następnie rozprowadzone po terenie całego Cesarstwa. Po wysłuchaniu odczytanych przez Faustusa poleceń cesarza, senatorowie przystępują do wypowiedzania kolejnych aklamacji, których w tej głównej części posiedzenia następuje po sobie 43¹⁵. Dalej głos zabiera znowu Faustus, który krótko podsumowuje wszystko, co do owego momentu miało miejsce podczas posiedzenia. Wtórują mu głosy senatorów, wygłaszających kolejne aklamacje. W ostatniej części posiedzenia ponownie przemawia Faustus. W tym końcowym fragmencie nakazuje on tworzenie kopii kodeksu przez wyznaczonych do tego urzędników cesarskich, *constitutionariis*, jednocześnie zakazując robienia tego prywatnie i na własną rękę. Mowę Faustusa kończy decyzja o przekazaniu kopii kodeksu również dla prowincji Afryki. Po tych słowach rozlegają się kolejne głosy senatorów, którzy i tym razem odpowiedzieli na mowę gospodarza, w tym miejscu wychwalając jego samego.

---

¹³ Konstytucja odczytywana przez Faustusa ma charakter *oratio ad senatum*, jako że cesarze zwrócili się w niej do senatu w związku z zapoczątkowaniem nowego legislacyjnego przedsięwzięcia, którym w tym przypadku było zainicjowanie prac kodyfikacyjnych nad przygotowaniem Kodeksu Teodozjańskiego. Por. G.G. ARCHI, *Theodosio II e la sua codificazione*, Napoli 1976, s. 10-14; A. GUARINO, *Storia del Diritto Romano*⁸, Napoli 1990, s. 523.

¹⁴ Por. G. MOUSOURAKIS, *A legal history of Rome*, New York 2007, s. 179-180.

¹⁵ Tym i pozostałym aklamacjom poświęcony jest cały kolejny podrozdział.

3. AKLAMACJE

*Adclamationes*¹⁶, czyli zdania wypowiedzane czy też wykrzykiwane przez senatorów są szczególnym miejscem w tekście *Gesta Senatus*. Nie trudno zauważyć, że to właśnie one nadają protokołowi pewną dynamikę, a w związku ze swoim rozmieszczeniem stanowią w części, a dokładniej, grupie liczącej 43 zwroty, punkt kulminacyjny wydarzeń. Oprócz waleń czysto merytorycznych, istotnych z punktu widzenia poważnego problemu, jakim jest charakter prawny opisywanego protokołu, mają one również niedająca się pominąć wartość literacką. Gdybyśmy chcieli spojrzeć na *Gesta Senatus* jako na dzieło literackie, nie ograniczając się do analizy tekstu protokołu pod kątem wyłącznie prawnym, łatwo przysłoby zauważyć, że tekst został doskonale zredagowany. Aklamacje przeplatające kolejne części obrad stanowią ogromną wartość dodaną dla kompozycji tekstu. Badacze kodyfikacji teodozjańskiej dostrzegają w ułożeniu aklamacji w toku protokołu przemyślany schemat, zdecydowanie daleki od dzieła przypadku¹⁷. Wskazują w związku z tym, że z dużą dozą prawdopodobieństwa senatorowie byli uprzednio przygotowani do tej części posiedzenia; aklamacje mogły być odczytywane z przygotowanego już wcześniej, na potrzeby posiedzenia, tekstu, czy też „podpowiadane” senatorom bezpośrednio przed ich wypowiedzeniem¹⁸.

Jak już zostało zauważone, główna grupa aklamacji, następująca po odczytaniu przez Faustusa konstytucji boskich princepsów, liczy sobie 43 zwroty. Poza nimi w toku protokołu pojawiają się jeszcze dwie mniejsze grupy, liczące po trzy zwroty, z których jedna otwiera, a druga zamyka ostatnią część obrad, czyli końcowe przemówienie Faustusa. Oprócz grup wymienionych, w toku protokołu występują też dwie aklamacje pojedyncze. Pierwsza, będąca zarazem pierwszą aklamacją wypowiedzianą podczas omawianego posiedzenia senatu, pojawia się po rozpoczęciu obrad przemówieniem Faustusa. Druga natomiast poprzedza odczytanie konstytucji, o której była mowa wcześniej.

---

¹⁶ Więcej na temat tego rodzaju wypowiedzi w: J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 35-39.

¹⁷ J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 44; L. ATZERI, *op. cit.*, s. 157.

¹⁸ L. ATZERI, *op. cit.*, s. 158.

4. KATEGORIE AKLAMACJI

Zagadnieniem szczególnie istotnym z punktu widzenia późniejszych rozważań dotyczących charakteru prawnego *Gesta Senatus* jest kwestia pogrupowania poszczególnych aklamacji i na tej podstawie wyodrębnienia różnych ich kategorii. Tego zadania podjęli się już niektórzy badacze historii prawa. Z najbardziej istotnych podziałów należałoby wymienić przede wszystkim ten zaproponowany przez Johna F. Matthews¹⁹. Matthews grupuje aklamacje, przyjmując za kryterium podziału adresata, do którego zwracają się zgromadzeni senatorowie. W ten sposób wyodrębnia cztery kategorie wykrzyknień. Są to kolejno te skierowane do: Augustów, prefektów, Aetiusa (dowódcy wojska) oraz samego Faustusa. Podział ze względu na osoby nie jest jednakże podziałem całościowym, ponieważ skoro nie wszystkie aklamacje mają charakter zwrotów dotyczących konkretnej, indywidualnie określonej osoby, toteż nie mogą być w tym podziale uwzględnione.

Inna kategoryzacja aklamacji to podział zaproponowany przez Lorenę Atzeri²⁰. Wzorując się na ustaleniach, które poczynił Matthews²¹, dzieli ona aklamacje na pięć bloków, z tym że oprócz wyznacznika osobowego, dodaje również kryterium przedmiotowe. Na tej podstawie wyróżnia trzy kategorie²², łącznie obejmujące wszystkie występujące w tekście aklamacje. Są to kolejno: 1. aklamacje o charakterze celebracyjnym; 2. aklamacje przedstawiające żądania senatu; 3. aklamacje służące do wyrażenia stanowiska senatorów względem spraw, nad którymi obradowano²³. Podział ten jest niewątpliwie najbardziej kompleksowy, a zarazem użyteczny zarówno z punktu widzenia czysto teoretycznego (w ujęciu filologicznym i prawnym), jak i praktycznego. Podkreśla bowiem zasadnicze różnice między aklamacjami o walorach „estetycznych” (grupa pierwsza) a tymi mającymi niekwestionowaną wartość merytoryczną (grupy druga i trzecia).

---

¹⁹ J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 43-44.

²⁰ L. ATZERI, *op. cit.*, s. 156-157.

²¹ J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 40-43.

²² L. ATZERI, *op. cit.*, s. 158.

²³ *Ibidem*, s. 153-154.

Ciekawym, bardziej ogólnym co do istoty podziałem jest ten wskazany przez Beneta Salwaya²⁴. Badacz ten podkreśla istnienie, poza takimi kryteriami, jak przedmiot czy adresat, podziału podstawowego, czyli dychotomicznego rozróżnienia na aklamacje o charakterze pochwalnym – skierowane czy to do cesarzy, czy też wskazanych już wcześniej sławnych mężów – oraz pozostałe, dotyczące kwestii merytoryczno-technicznych²⁵. To ostatnie kryterium jest o tyle przydatne, że eksponuje istotne aspekty senatorskich wypowiedzi²⁶. Można dzięki niemu zauważyć, że dość istotna liczbowo grupa aklamacji – jest ich bowiem 16 – odnosi się bezpośrednio do właściwego przedmiotu posiedzenia, to jest między innymi do spraw związanych z promulgacją Kodeksu Teodozjańskiego, przygotowywaniem jego kopii oraz ich późniejszą dystrybucją²⁷. To właśnie merytoryczne fragmenty obrad, jako jedyne z całego tekstu, mogłyby być przedmiotem analizy pod względem doszukiwania się w *Gesta Senatus* walorów normatywnych²⁸.

---

²⁴ R.W.B. SALWAY, *The publication of the Theodosian Code and Transmission of it's text: some observations*, [w:] S. CROGIEZ-PÉTREQUIN, P. JAILLETTE, *Société, économie, administration dans le Code Théodosien*, Villeneuve d'asch 2012, s. 42-43.

²⁵ *Ibidem*, s. 42.

²⁶ Por. J. GAUDEMET, *La formation du droit séculier et du droit de l'église aux IV et V siècles*, Sirey 1957, s. 47.

²⁷ Do tej grupy *adclamationes* zaliczam kolejno: *Extinctores delatorum, extinctores calumniarum; Constitutionum ambiguum removistis; Plures codices fant habendi officii; In scriniis publicis sub signaculis habeantur; Ne interpolentur constituta, plures codices fiant; Ne constituta interpolentur, omnes codices litteris conscribantur; Huic codici, qui faciendus a constitutionariis, notae iuris non adscribantur; Codices in scriniis habendi sumptu publico fiant, rogamus; Codices conscripti ad provincias dirigantur; Ut in scriniis publicis habeantur, rogamus; Ad curam pertineat praefecturae; Singuli praefecti signacula sua adhibeant; In officii suis singulos codices habeant; Ut ad preces nullae leges promulgentur, rogamus; Desideria senatus ut suggeras, rogamus; His subreptionibus possessorum ius omne confunditur.*

²⁸ Matthews analizuje pod tym kątem szerszą grupę aklamacji, skupiając się przede wszystkim na wykrzykiwanych wnioskach o ponowne nadanie urzędu konsula przewodniczącemu obrad Faustusowi oraz nadanie tego samego urzędu po raz pierwszy Paulusowi. Żadne z tych zadań nie zostało jednak wysłuchane przez władze. Por. J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 47.

5. CHARAKTER PRAWNY *GESTA SENATUS*

Aby podjąć próbę prawnej kategoryzacji dokumentu, należałoby najpierw scharakteryzować go na tle istniejących w późnym antyku, a dokładniej – w czasach promulgacji Kodeksu Teodozjańskiego, źródeł prawa. Nie jest przedmiotem niniejszej pracy dogłębna analiza katalogu źródeł normatywnych²⁹, dlatego też omawiane rodzaje tekstów prawnych zostaną ograniczone wyłącznie do tych relewantnych z punktu widzenia poprowadzenia ewentualnej analogii względem *Gesta Senatus*. W tym miejscu warto podkreślić, że protokół, chociaż wydawany wraz z Kodeksem Teodozjańskim, nie jest przecież jego częścią³⁰. Należy zauważyć, że w przypadku tego zbioru szczególnie, nawet wydanie krytyczne tak kompleksowe jak to Mommsena³¹ jest zdecydowanie daleką od oryginału rekonstrukcją³². Dzieje się tak dlatego, że żadna z kopii Kodeksu Teodozjańskiego nie zachowała się w całości. Z tego też powodu nawet dokładne analizy kodykologiczne nie są w stanie naszkicować pełnego, a zarazem pewnego obrazu kodeksu jako związanej całości. Źródła transmisji fragmentów Kodeksu Teodozjańskiego, które przetrwały do naszych czasów, omawia dokładnie w swoim opracowaniu Matthews³³. Źródłem istotnym z punktu widzenia niniejszych rozważań jest natomiast *Codex Ambrosianus* C 29 inf. Manuskrypt, znajdujący się obecnie w Biblioteka Ambrosiana w Mediolanie, jest jak dotychczas jedynym źródłem transmisji tekstu *Gesta Senatus*³⁴. Różnice chronologiczne, strukturalne oraz przede wszystkim charakter i autorstwo dokumentu, który nie wyszedł przecież spod cesarskiej ręki, nie pozwalają na uznanie go za część kodeksu *sensu stricto*. Brak też śladów protokołu

---

²⁹ Więcej na ten temat H.F. JOŁOWICZ, *Historical introduction to the study of Roman Law*, Cambridge 1954, s. 478-483; J. GAUDEMET, *La formation...*; s. 9-44; IDEM, *Institutions de l'antiquité...*, s. 732-739; E. WIPSYCKA, *Źródła normatywne świeckie...*, s. 585-600.

³⁰ Por. R.W.B. SALWAY, *op. cit.*, s. 35-36.

³¹ TH. MOMMSEN, P.M. MEYER, P. KRÜGER, *op. cit.*, s. 1-4.

³² J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 85.

³³ *Ibidem*, s. 86-89.

³⁴ Por. analizę tego źródła L. ATZERI, *op. cit.*, s. 37-69.

w kopiach kodeksu powstałych już po rozciągnięciu jego dystrybucji na Cesarstwo Zachodnie³⁵.

Kolejnym ważnym elementem, którego z punktu widzenia analizy charakteru prawnego, a zarazem wartości normatywnej tego szczególnego protokołu nie można pominąć, jest właściwy przedmiot nadzwyczajnego posiedzenia senatu rzymskiego z 438 r. Powód zgromadzenia podany bezpośrednio przez przewodniczącego obrad to przyjęcie Kodeksu Teodozjańskiego stworzonego przez boskich princepsów niemal rok wcześniej w Konstantynopolu. Dodatkowo, należy wymienić też wszelkie ustalenia szczegółowe, dotyczące przygotowywania i dystrybucji kolejnych kopii tego zbioru praw, które miały być rozprowadzane stopniowo teraz już po całym imperium³⁶. Te wszystkie powody, *expressis verbis* wykazane w tekście protokołu, nie wydają się wyczerpywać katalogu motywacji przeprowadzenia owego posiedzenia. Za Witoldem Wołodkiewiczem³⁷ można przyjąć, że zwołanie takiego zgromadzenia stanowiło swego rodzaju promocję władzy, co niesło za sobą niezwykle rozgłos dla poczynań aparatu państwowego, skondensowanego wówczas w zupełnie innej części cesarstwa. I rzeczywiście, trudno byłoby zaprzeczyć tej tezie, mając na uwadze, że kodeks, jako kodyfikacja kompletna i uniwersalna³⁸, przedsięwzięta przez obu princepsów, był przecież prawnie doniosły na terytorium całego cesarstwa. Nie obowiązywała już w tym przypadku ustanowiona przez Theodosiusa II w 429 r. konieczność potwierdzenia przez drugą część cesarstwa prawa ustanowionego w innej³⁹. Nie można też mówić, w przypadku procedowania senatu rzymskiego, o promulgacji – w ścisłym tego słowa znaczeniu – Kodeksu Teodozjańskiego na posiedzeniu z 438 r. Jeżeli chodzi o precyzyjne określenie procesu prezentacji kodeksu, a zarazem wskazanie

---

³⁵ R.W.B. SALWAY, *op. cit.*, s. 36.

³⁶ Por. rozdział *Kategorie aklamacji*.

³⁷ W. WOŁODKIEWICZ, *op. cit.*, s. 123.

³⁸ G.G. ARCHI, *op. cit.*, s. 27; B. SIRKS, *The sources of the Code*, [w:] J. HARRIES, I. WOOD, *The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, London 1993, s. 62.

³⁹ Por. A. GUARINO, *op. cit.*, s. 524; por. L. ATZERI, *op. cit.*, s. 204.

jego funkcji, terminem adekwatnym byłaby raczej „publikacja”⁴⁰. Jest to rozróżnienie o tyle istotne, że oprócz czynienia zadość prawniczej precyzji terminologicznej, pozwala zauważyć, że wobec różnic między promulgacją a publikacją, efekty tej drugiej są zdecydowanie mniejsze. Brak promulgacji równoznaczny byłby przecież z brakiem, z punktu widzenia skuteczności prawnej, całego kodeksu. Publikacja, która odbyła się w Rzymie, z i tak dość znacznym względem Konstantynopola opóźnieniem, nie wywarła skutku prawnego na okoliczność obowiązywania kodeksu w Cesarstwie Zachodnim.

Ostatnią kwestią wartą rozważenia pozostaje więc zagadnienie waloru normatywnego senatorskich ustaleń dotyczących publikacji Kodeksu Teodozjańskiego w tej części państwa i dalszego z nim postępowania. Atzeri opisuje zwięźle poglądy zarówno sprzyjające tezie pozwalającej uznać *Gesta Senatus* za swoiste *senatusconsultum*, jak i te, które wyraźnie się temu sprzeciwiają⁴¹. Podczas gdy Matthews doszukuje się w protokole walorów normatywnych, nadając aklamacjom senatorskim przymioty *senatusconsultum*, Sirks kategorycznie odmawia opisywanemu posiedzeniu senatu jakiegokolwiek prawnego wpływu na obowiązywanie Kodeksu Teodozjańskiego⁴². Jak podkreśla Atzeri⁴³, Sirks uznaje *Gesta Senatus* za swego rodzaju akt wykonawczy, „factual decision”⁴⁴ senatu rzymskiego, który wypełniał wolę cesarską, nie tworząc przy tej okazji żadnych autonomicznych norm. Oryginalność decyzji – czy też właściwie życzeń – senatorów, przejawiała się wyłącznie we fragmentach obrad dotyczących pracy *constitutionariis*⁴⁵ oraz dystrybucji i przechowywania nowych kopii kodeksu. Pozostała część posiedzenia dotyczyła powtórzenia rozkazów i obwieszczeń cesarskich, które nie

---

⁴⁰ Por. L. ATZERI, *op. cit.*, s. 178.

⁴¹ *Ibidem*, s. 208-211. Przeciwnie tezy w tej materii wyrażają się przede wszystkim w polemice, którą prowadzą J.F. Matthews i B. Sirks. Na potrzeby niniejszego opracowania istotne będą jednak wyłącznie poglądy dotyczące charakteru prawnego *Gesta senatus*. Więcej na ten temat M. STACHURA, *op. cit.*, s. 314.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, s. 204-205.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 205.

⁴⁵ *Ibidem*.

wymagały w żadnym wypadku uzupełnienia ani walidacji. Matthews natomiast dąży do wykazania analogii między strukturą *senatusconsultum* a porządkiem posiedzenia senatu rzymskiego zapisanego w *Gesta Senatus*, co argumentuje przede wszystkim podobieństwem widocznym w konstrukcji logicznej tego ostatniego⁴⁶.

O ile spór pozostaje otwarty, o tyle bardziej przekonujące wydają się argumenty przemawiające za przewagą walorów pozaprawnych *Gesta Senatus* nad tymi normatywnymi. Bez dwóch zdań nadzwyczajne posiedzenie senatu miasta Rzymu z 438 r. miało cechy manifestacji politycznej i stanowiło próbę poprawy wizerunku absolutnej władzy cesarskiej na terenach Zachodu⁴⁷.

‘GESTA SENATUS ROMANI DE THEODOSIANO PUBLICANDO’ –
PRZEKŁAD PROTOKOŁU OPATRZONY KOMENTARZEM HISTORYCZNO-
PRAWNYM

Streszczenie

Głównym przedmiotem opracowania jest przekład nietłumaczonego dotąd na język polski protokołu nadzwyczajnego posiedzenia senatu miasta Rzymu z 438 r., na którym odbyło się głosowanie za przyjęciem Kodeksu Teodozjańskiego w Cesarstwie Zachodnim, *Gesta Senatus Romani de Theodosiano Publicando*. Przekład został opatrzone komentarzem historyczno-prawnym. W komentarzu prawnym szczególna uwaga została poświęcona scharakteryzowaniu *Gesta Senatus* jako dokumentu prawnego na tle istniejącego w czasach późnego antyku zamkniętego katalogu źródeł prawa rzymskiego.

---

⁴⁶ J.F. MATTHEWS, *op. cit.*, s. 44-45.

⁴⁷ W. WOŁODKIEWICZ, *op. cit.*, s. 123.

'GESTA SENATUS ROMANI DE THEODOSIANO PUBLICANDO' –
TRANSLATION OF THE MINUTES WITH LEGAL-HISTORICAL
COMMENTARY

Summary

The main subject of this work is the translation of a hitherto untranslated (into polish) protocol of an extraordinary meeting of the senate of the city of Rome held in 438 during which a vote was held in favour of adopting the Theodosian Code in the Western Empire, *Gesta Senatus Romani de Theodosiano Publicando*. The translation is accompanied by a historical – legal commentary. In the legal commentary special attention was paid to the characterisation of the *Gesta Senatus* as a legal document against the background of the closed catalog of sources of Roman law existing in late antiquity.

Słowa kluczowe:: *Gesta senatus*; Senat rzymski; promulgacja; Kodeks Teodozju-sza; Cesarstwo Zachodnie

Keywords: *Gesta senatus*; Roman Senate; promulgation; Theodosian Code; Western Empire

Literatura

- ARCHI G.G., *Theodosio II e la sua codificazione*, Napoli 1976.
- ATZERI L., *Gesta senatus Romani de Theodosiano publicando. Il Codice Teodosiano e la sua diffusione ufficiale in Occidente*, Berlin 2008.
- BOYD W., *The ecclesiastical edicts of the Theodosian Code*, New York 1905.
- CROGIEZ-PÉTREQUIN S., JAILLETTE P., *Le Code Théodosien. Diversité des approches et nouvelles perspectives.*, Rome 2009.
- DICKERMAN WILLIAMS C., *Introduction*, [w:] C. PHARR, *The Theodosian code and novels and the sirmondian constitutions. A translation with commentary, glossary, and bibliography*, New Jersey 1952.
- GAUDEMET J., *Institutions de l'antiquité*⁵, Paris 1967.
- GAUDEMET J., *La formation du droit séculier et du droit de l'église aux IV et V siècles*, Sirey 1957.
- GUARINO A., *Storia del Diritto Romano*⁸, Napoli 1990.
- HARRIES J., WOOD I., *The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, London 1993.
- HONORÉ T., "Theodosius II: Towards the Code (408–437)", *Law in the Crisis of Empire 379-455 AD: The Theodosian Dynasty and its Quaestors*, Oxford 1998.

- HUMPHRIES M., *The Rhetorical Construction of a Christian Empire in the Theodosian Code*, [w:] *Rhetoric and Religious Identity in Late Antiquity*, red. R. FLOWER, M. LUDLOW, Oxford 2020.
- JOLOWICZ H.F., *Historical introduction to the study of Roman Law*, Cambridge 1954.
- KRUEGER P. (red.), *Codex Theodosianus. Fasciculus I. Liber I-VI*, Berlin 1923.
- MATTHEWS J.F., *Laying Down the Law. A study of the Theodosian Code*, New Heaven, London 2000.
- MOMMSEN TH., MEYER P.M., KRÜGER P., *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, Berolini 1905.
- MONNICKENDAM Y., *Late Antique Christian Law in the Eastern Empire. Toward a New Paradigm*, «Studies in Late Antiquity» 2018.
- MOUSOURAKIS G., *The Historical and Institutional Context of Roman Law*, Hampshire 2003.
- MOUSOURAKIS G., *A legal history of Rome*, New York 2007.
- PHARR C., *The Theodosian code and novels and the sirmondian constitutions. A translation with commentary, glossary, and bibliography*, New Jersey 1952.
- SALWAY R.W.B., *The publication of the Theodosian Code and Transmission of its text: some observations*, [w:] S. CROGIEZ-PÉTREQUIN, P. JAILLETTE (red.), *Société, économie, administration dans le Code Théodosien*, Villeneuve d'Ascq 2012, s. 21-61.
- SIRKS B., *The sources of the Code*, [w:] J. HARRIES, I. WOOD, *The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, London 1993, s. 45-67.
- STACHURA M., *Kodeks Teodozjusza – nowo odkrywane źródło historyczne*, «Przegląd Historyczny» 97.3/2006, s. 311-331.
- WIPSYZKA E., *Jak ukształtowała się postać kościoła hierarchicznego w czasach późnej starożytności*, Rzeszów 2014.
- WIPSYZKA E., *Źródła normatywne świeckie*, [w:] 'Vademecum' *historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo z czasów późnego antyku*, III, red. E. WIPSYZKA, Warszawa 1999, s. 585-617.
- WOŁODKIEWICZ W., *Promulgacja Kodeksu Teodozjusza na posiedzeniu senatu miasta Rzymu*, «Palestra» 52/1-2, s. 120-124.